گەنمە هومێد

عەلی حەسەنیانی (هاوار) 1939 – 1992

لەوەتی مرۆڤ هاتۆتە سەر دنیا هەمیشە هەوڵی داوە بۆ لابردنی نیازی خۆی و بۆ وەدیهێنانی ژیانێکی باشتر، لە تەبیعەت کەڵک وەرگرێ. جا چ لەو سەردەمەی کە لە نێو ئەشکەوت و لێرەوارانداژیاوە، چ لە پلەکانی ئاژەڵداری، بەردەداری و زەویداری و سەنعەت دا، تا ئێستا هەر تێکۆشاوە دار و گیاوگۆڵ و ئاو و ئەرد و هەوا و گیانلەبەر و...، بە سوودی خۆی بخاتە کار. دار و دەوەن و گیاوگۆڵ نەخشێکی گرینگیان لە ژیانی مرۆڤ دا هەبووە. کەڵک وەرگرتن لە میوە و گیا و گۆڵی بەکەڵک بە هەزاران و بە میلیۆنانساڵ ئەزموون بەرەبەرە بە ئێمە گەیشتووە. دیارە هەموو چەشنە میوە و گیاوگۆڵێک لە هەموو شوێنێک دا وەدەست نایە و پەیوەندیی بە چەشنی ئاو و هەوای شوێنە جۆربەجۆرەکان هەیە. هێندێک تایبەتی وڵاتە گەرمێنەکانن و هێندێکیش تەنیا لە کوێستانەکان دەست دەکەون.

بێجگە لە ساردی و گەرمیی شوێنەکان زۆر هۆی دیکە، وەک تەڕی و ویشکیی هەوا، جۆری خاک و...، لە وەدیهاتنی بەرهەمەکاندا کارین. لە لایەکی تر، زۆر -

Copyright © Kurdi.fi

بەرهەمی کشتوکاڵیی هەن کە لە شوێنێکی تایبەتی هەبوون و وردە وردە بۆ شوێنەکانی تر چوون، وەک "چا" کە یەکەم جار لە "هیند" وەدەست هات و لەوێوە بۆ وڵاتە گەرم و تەڕەکانی دنیا پەرەی ئەستاند. یان "سێوک" کە لە ئەمریکاوە بە دنیادا بڵاو بۆوە.

لە کوردستاندا بە هۆی هەبوونی ئاوی زۆر و خاکی پڕ پیت و هەوایەکی نە زۆر گەرم و نە زۆر سارد هەموو چەشنە میوە و دەخڵ و دانی تایبەتی ئەو مەڵبەندەی بە باشی تێدا بار دێ کە خەڵاتی تەبیعەتی بەهەشتیی و ئاکامی هەوڵ و تێکۆشانی پێشینیانمانە. بێجگە لەو بەرهەمانەی کە تا ئێستا وەدەست هاتوون چیا و پێدەشتەکانی کوردستان پڕن لە گیا و گوڵی جۆراوجۆر کە بەداخەوە زۆر کەم کەڵکیان لێ وەرگیراوە. ئەگەر بەرنامەیەکی دروست و تایبەتیی بۆ ئەو کارە تەرخان بکرێ و وردبینییەکی زۆرتری لێ وەکار بخرێ هەموو چەشنە گوڵ، عەتر، ڕەنگ، خواردەمەنی، دەرمان و پێداویستیی سەنعەتیی لێ وەدەست دەخرێ. لێڕەوارەکانی کوردستانیش کانگایەکی پڕپیت و بایەخن کە دەکرێ بەرهەمی زۆر بەکەڵکیان لێ وەچنگ خەن.

یەکێک لە بەرهەمەکانی چیا و پێدەشتەکانی کوردستان، کە بۆ وڵاتەکانی دیکەش چووە، چەشنە گەنمێکە کە پێیدەگوترێ " گەنمە هومێد". لە کوردستان چەندین جۆرە گەنم ڕەعەمەل دێ، وەک: سمەوەج، برایمە، بەهاروو و...، کە هەر کامە تامێکی تایبەتیی هەیە و بێجگە لە وەلابردنی نیازی خەڵکی کوردستان بەشێکی

Copyright © Kurdi.fi

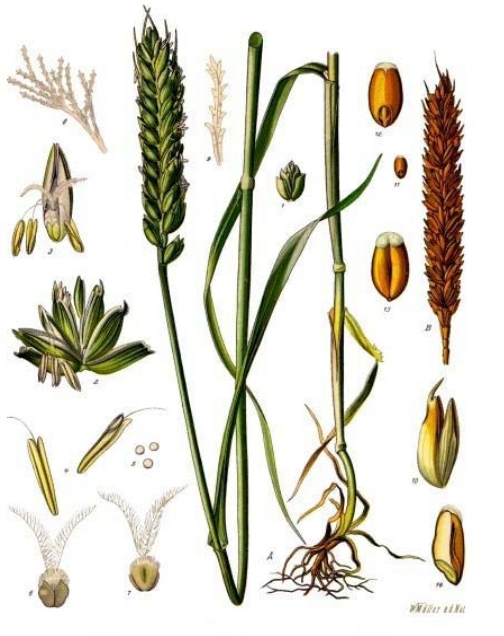

زۆری بۆ دەرەوەی وڵات دەڕوا. گەنمە هومێد گەنمێکی دەنک گەورەیە و نانێکی سپی و بەتامی لێ ساز دەکرێ.

دۆزینەوە و زۆرکردنی گەنمە هومێد خۆی کورتە مێژوویەکی هەیە بەم چەشنە: خوداڵێخۆشبوو شێخ یۆسفی بورهانی[1] پیاوێکی زانا و پسپۆڕ بووە و لە عیرفاندا گەیشتۆتە پلەیەکی بەرز. ناوبراو کە زۆر ژیر و وردبین بووە دەبینێ کە لە شاخەکانی کوردستان دەنکە دەنکە گەنمێکی خۆڕست لە پەنای ماهوزەرداندا شین دەبێ کە دەنکەکانی گەورە و سپی و جوانن. تا ئەودەم کەس لەو گەنمە کەڵکی وەرنەگرتبوو. بە دۆست و خزم و کەسی خۆی دەڵێ کە بگەڕێن لەو گەنمە، ئەوەندەی کە بۆیان دەکرێ کۆ بکەنەوە و بۆی بێنن. بە قەرا یەک دوو مستان لەو گەنمە کۆ دەکەنەوە و بۆی دەبەن؛ ئەویش دێنێ جێگایەکی بۆ تەرخان دەکا و ئەو گەنمانە دەچێنێ و خۆێ چاوەدێریی دەکا تا دەگاتە حاسڵات. دیسان بەرهەمی ئەو کارە و هێندێک گەنمی دیکە، کە بۆیان هێنابوو، دادەچێنێتەوە و ئەو کارە دووپات و چەند پات دەکاتەوە تا ڕادەیەکی گەنمێکی زۆری لێ وەدەست دێ. ئەمجا دێنێ زەوییەکی گەورەتری بۆ تەرخان دەکا و دیسان لە سەر کارەکەی هەر بەردەوام دەبێ، تا دوای چەند ساڵان بەرهەمی ئەو گەنمە زۆر دەبێ و شێخی بورهان بە تەواوی موکریاندا بڵاوی دەکاتەوە و وردە وردە گەنمە هومێد لە کوردستاندا دەناسرێ و کەڵکی لێوەردەگیرێ.

---

[1]: "بورهان" گوندێکە لە نێوان مەهاباد و بۆکان.

Copyright © Kurdi.fi

لە ڕاستیدا بوونی گەنمە هومێد لە کوردستاندا ئاکامی وردبینی و هەوڵ و تێکۆشانی چەند ساڵەی خوداڵێخۆشبوو شێخ یۆسفی بورهانە.

کاتێ ناوبراو خەریکی زۆرکردنی ئەو گەنمە دەبێ جارێکی دەفەرموێ: "هومێدم زۆر بەو گەنمە هەیە کە لە فریای فەقیر و هەژاران بێ". لەو دەمەوە ناوی ئەو گەنمە دەنێن " گەنمە هومێد". گەنمە هومێد ئێستا لە کوردستانی ئێراندا بە باشترین گەنم ناسراوە.

❊ ڕاڤە و لێکدانەوەی وشەکان

تەبیعەت: سرووشت، خۆزا

لێرەوار: دارستان، لێڕ، جەنگەڵ

سەنعەتیی: پیشەیی

ڕەعەمەل دێ: بە بەرهەم دێ

سێوک: پەتاتە، یارەماسی

پسپۆڕ: زانا، لێزان، کارزان

خۆڕست: سرووشتی، بەخۆ ڕوواو

ماهوزەرد: کێوی بەردینی ساف و بڵیند، گاشەبەرد

دەگاتە حاسڵات: دەگاتە بەرهەم

کوردستانی ئێران: ڕۆژهەڵاتی کوردستان

Copyright © Kurdi.fi

* پرسیار

I. چ هۆ گەلێک لە وەدیهاتنی بەرهەمەکانی کشتوکاڵییدا کاری و گرینگن؟ ....

....

....

II. بەرهەمی چا یەکەم جار لە کوێ وەدەس هات و دوایی بەرە و کوێ ڕۆیشت؟ ئەی سێوک یەکەم جارلە کوێ وەدەس هات؟ ....

....

....

III. خاکی کوردستان چ جۆرە بەرهەمێکی بە باشێ تێدا بار دێت؟ ....

....

....

IV. چۆن لە کوردستان بۆ یەکەم جار گەنمە هومێد پەرەی سەند؟ چۆن بوو کە ناویان لێنا ـ گەنمە هومێد؟ ....

....

....

....

....

---

* هەر کام لەم وشانەی خوارەوە لە ڕستەیەکدا بە کار بێنە:

هومێد ....

مێژوو ....

کشتوکاڵ ....

لێرەوار ....

Copyright © Kurdi.fi